Valori referenţiale generate de articolul definit şi de cel indefinit românesc în determinarea substantivului. Studiu de caz: *Scrisoarea lui Neacşu (1521)*

Maria Aldea
Universitatea «Babeş-Bolyai»
Cluj-Napoca, România

Rezumat

Apelând la primul text scris în limba română, *Scrisoarea lui Neacşu (1521)*, lucrarea noastră îşi propune să urmărească evoluţia articolului definit şi indefinit românesc în plan semantico-pragmatic şi valorile referenţiale pe care aceste articole le generează: valoarea anaforică, declanşată de articolul definit, şi cea cataforică, produsă de articolul indefinit.

1 Introducere

1.1 De ce valori referenţiale?

Conceptului de *enunţare* i-au fost dedicate, începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea, numeroase analize[1]. Înţeleasă ca punere în funcţiune, ca actualizare a limbii printr-un act individual, particular de utilizare, *enunţarea* nu este altceva decât prezenţa locutorului în propriul său discurs: «...enunţarea este, în principiu, ansamblul de fenomene observabile atunci când se declanşează în timpul unui act de comunicare dat...»[2], este «elementul esenţial al relaţiei limbă-lume: ea permite să reprezentăm în enunţ faptele, dar ea constituie prin ea însăşi un fapt, un eveniment unic, definit în timp şi în spaţiu»[3].

[1] Vezi, în acest sens, É. Benveniste (1966, 1974), Catherine Kerbrat-Orecchioni (2002), D. Maingueneau (1981), G. Kleiber (1994), A. Culioli (1990) ş.a.

[2] Cf. Catherine Kerbrat-Orecchioni (2002: 32): «...l'énonciation, c'est en principe l'ensemble des phénomènes observables lorsque se met en branle, lors d'un acte communicationnel particulier, l'ensemble des éléments que nous avons précédemment schématisés».

[3] Cf. D. Maingueneau (1996: 37): «L'énonciation constitue le pivot de la relation entre la langue et le monde: elle permet de représenter dans l'énoncé les faits, mais elle constitue elle-même un fait, un évenement indéfini dans le temps et l'espace.».

BDD-A5229 © 2004-2005 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:09 UTC)

Fenomen ce ilustrează prin excelenţă enunţarea, ce se produce *în* şi *prin* enunţare, *referinţa* este un *act de limbaj* prin care un locutor, selectând şi utilizând anumite elemente din limbă, desemnează o realitate nonlingvistică, adică desemnează un obiect din lume: ≪...numim "referinţă" procesul de punere în relaţie al enunţului cu referentul, adică ansamblul de mecanisme care fac să corespundă unor unităţi lingvistice date anumite elemente din realitatea extralingvistică≫[4]. Altfel spus, actul de referinţă constă în folosirea formelor lingvistice —de tipul cuvânt, sintagmă, frază—, cu scopul de a evoca entităţi (obiecte, persoane, evenimente, proprietăţi, procese) ce aparţin unor universuri reale sau fictive, exterioare sau interioare[5].

Este bine ştiut că orice discurs, orice vorbire (văzute ca rezultate ale actului enunţării) se desfăşoară într-un anumit cadru[6]. Acest cadru are rolul de a ajuta receptorul în descifrarea şi înţelegerea enunţului. De exemplu, un substantiv primeşte o valoare concretă, exactă, adică poate denota obiecte, numai în vorbire. Ca să aibă o înţelegere cât mai exactă a formei lingvistice —în cazul nostru, a substantivului— şi, implicit, a textului, cel care receptează enunţul trebuie să fie foarte atent la determinanţii ce apar în apropierea numelui, pentru că aceşti determinanţi reduc un număr de n sensuri ale substantivului la unul singur —exact, precis, sens pe care doar intenţia emiţătorului îl concretizează în acel loc al textului.

> **Observaţie**: Nu în acelaşi fel stau lucrurile atunci când se pune problema elaborării schemei noţionale în terminologie bilingvă, a formei de exprimare a clasei definiţilor: lexeme simple vs unităţi onomatologice complexe. Din acest punct de vedere, se poate afirma că aceste lexeme sunt multinoţionale şi monoreferenţiale în limba A, respectiv, monofuncţionale şi multireferenţiale în limba B: de exemplu, adjectivele *industrial* şi *comercial* constituie grupa sintagmatică multinoţională (unitate onomatologică complexă) în *beneficii industriale şi comerciale*. Demonstraţia a fost realizată de către Taraba şi Levická[7], iar concluzia este că ≪în lexicografie şi în terminologie bilingvă, echivalenţa termenilor compuşi sau polinucleari trebuie să opereze asupra "contextualităţii paralele", adică echivalenţa deno-

[4]Cf. Catherine Kerbrat-Orecchioni (2002: 39): ≪...nous appellerons "référence" le processus de mise en relation de l'énoncé au référent, c'est-à-dire l'ensemble des mécanismes qui font correspondre à certaines unités linguistiques certains éléments de la réalité extralinguistique≫.

[5]Cf. Martin Riegel, Jean-Christophe Pellat, René Rioul (1994: 569).

[6]După E. Coseriu (1962: 309 ş.u.), cadrul reprezintă totalitatea circumstanţelor vorbirii, circumstanţe ce pot fi grupate în patru tipuri: *situaţie*, *regiune* (zonă, ambito, ambient), *context* (idiomatic, verbal: imediat şi mediat, extraverbal: fizic, empiric, natural, practic sau ocazional, istoric, cultural) şi *univers de discurs*.

[7]J. Taraba (1991), J. Taraba & J. Levická (2005): ≪en lexicographie et terminographie bilingue, l'équivalens de termes composés ou "polynucléaires" doit s' opérer sur la "cotextualité parallèle", c'est-à-dire l'équivalence dénominative et reéférencielle attestée par l´ensemble des textes thématiquement homogènes. Voila pourquoi nous distinguons pour les unités onomatologiques complexes deux types d'équivalence: a) sens usuel, b) terme(s)-citation vérifié dans les textes de loi des langues source et cible≫.

© Romania Minor
http://www.romaniaminor.net/ianua/

BDD-A5229 © 2004-2005 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:09 UTC)

> minativă şi referenţială să fie susţinută de ansamblul de texte tematice omogene. Iată de ce distingem pentru unităţile onomatologice complexe două tipuri de echivalenţă: a) sens uzual, b) termen(-i)-citat(-ţi) verificaţi în textele de lege din limbile A, respectiv B.≫.

Astfel, datorită locului în care poate să apară un substantiv într-un text, putem vorbi de un *context*[8] (situaţional apropiat) ce poate preceda sau poate urma substantivului, or, cu alte cuvinte, un context *pre-informaţional* şi un altul *post-informaţional*[9].

Dintre operatorii sau instrumentele ce pot trimite formal la acest context *pre-* sau *post-informaţional*, ne vom opri doar la articolul definit şi la cel indefinit.

1.1.1 Câteva consideraţii asupra articolului definit

Se ştie că în toate limbile care au articol definit sau hotărât acesta a apărut dintr-un pronume. Faţă de limba greacă şi faţă de limbile germanice, o inovaţie pentru limbile romanice o reprezintă crearea unui articol hotărât sau definit din pronumele demonstrativ *ille*[10].

Aşadar, nu există nici o îndoială că apariţia articolului reprezintă o inovaţie: ≪Comparativ cu latina, formarea articolului reprezintă o trăsătură comună de inovaţie pentru toate limbile romanice≫[11], întrucât presupunea trecerea de la pronumele demonstrativ latin *ille* sau *ipse* —văzute ca unităţi autonome, adică cuvinte, şi care puteau îndeplini o funcţie sintactică, la articol, văzut ca morfem nominal sau flectiv cazual[12].

Însă, în limba latină, la fel ca în celelalte limbi indoeuropene, excepţie face doar limba greacă veche, nu exista o clasă de cuvinte specializată pentru funcţiile articolului: ≪Latina în fond nu avea articol şi Quintilian chiar spunea: *Noster sermo articulos non desiderat*≫[13]. Cu alte cuvinte, declinarea latină nu cunoştea articolul.

Cu toate acestea au existat lingvişti care au susţinut că latina clasică ar fi avut un articol definit sau cel puţin încercări de întrebuinţare a demonstrativului *ille* cu valoarea unui articol. Este cazul lui F. Müller[14] care notează că la

[8] E. Coseriu (1962: 313-317) înţelege prin context al vorbirii ≪toată realitatea care înconjoară un semn, un act verbal sau un discurs, ca prezenţă fizică, ca bagaj de cunoştinţe al interlocutorilor şi ca activitate.≫ (Constituye contexto del hablar toda la realidad que rodea un signo, un acto verbal o un discurso, como presencia física, como saber de los interlocutores y como actividad.).

[9] Cf. Harald Weinrich (1997: 201-270).

[10] Cf. W. Meyer-Lübke (1895: 135), care apreciază: ≪Lipseşte limbii latine o specie de cuvinte care ar corespunde articolului grec şi german.≫ (Il manque au latin une espèce de mots qui correspondrait à l'article grec et allemand.).

[11] Cf. Lorenzo Renzi (1997: 186): ≪La formazione dell'articolo è un tratto comune d'innovazione di tutte le lingue romanze rispeto al latino≫.

[12] Vezi Maria Aldea: ≪Conceptul de "articol" în limba română: cercetare bibliografică≫. *Lingua. A. Lingvistică*, anul I (2002), pp. 41-53.

[13] Cf. É. Bourciez (1956: 99-100): ≪Le latin en effet n'avait pas d'article, et Quintilien disait encore: *Noster sermo articulos non desiderat*≫.

[14] F. Müller, *Indogermanische Forschungen*, XLII (1924), p. 1-59, apud I. Iordan şi Ma. Manoliu (1965: 142).

BDD-A5229 © 2004-2005 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:09 UTC)

unii scriitori latini (amintim pe Plaut, Cicero, Cato, Vitruvius, Petronius ş.a.) pot fi identificate construcţii în care pronumele demonstrativ aşezat pe lângă un substantiv îşi pierde din valoarea demonstrativă, dobândind o valoare mai apropiată de cea a articolului.

De exemplu, pronumele demonstrativ indoeuropean —**so*-, **sa*-, **tod*: gr. *ho*, *hē*, *to*, got. *sa*, *so*, *pat-a*— şi-a păstrat vechiul său sens, anume «acesta, acela». Însă, treptat-treptat, el şi-a pierdut valoarea de pronume demonstrativ şi apare, chiar la Homer, cu valoare de articol şi de relativ, de ex., *houneca* ***ton*** *Chrusēn ētēmasen ārētêra* «căci a cutezat să înfrunte pe Hrise preotul». Utilizarea demonstrativului grec *ho*, *hē*, *to* cu cele trei valori (demonstrativ, relativ şi articol) poate fi notată atât în dialectul ionic, cât şi la Herodot. În limba comună şi în dialectul atic, *ho*, *hē*, *to* apar, de obicei, ca articole şi doar în foarte puţine cazuri cu valoare de pronume demonstrativ, ca, de ex., *hē tōn Athēnaiōn polis* «oraşul atenienilor», adică oraşul acesta şi nu altele. În limba greacă modernă, pe lângă întrebuinţarea ca articol, *ho*, *he*, *to* continuă să aibă valoare şi de demonstrativ, ca de pildă, *to kai to* 'aceasta şi aceea'[15].

> **Observaţie**: Trebuie să subliniem aici faptul că nici greaca veche şi nici greaca modernă nu au dezvoltat, într-un mod asemănător limbilor germanice şi romanice, pe lângă articolul hotărât, şi un articol nehotărât.

De asemenea, este bine cunoscut faptul că în limba latină un substantiv poate să aibă mai multe valori. De exemplu, substantivul *homo* poate avea, în traducere, următoarele valori: *omul acesta* (valoare concretă), *un om* (valoare nehotărâtă) sau *om* (valoare cu sens general sau generică, indicând specia). Datorită acestui fapt, adică datorită valorilor pe care un substantiv le poate dobândi, se creează situaţii de ambiguizare. Fără îndoială, putem afirma că în trecerea de la latină spre limbile romanice, mai exact în traducerea textelor din latină în limbile romanice, singurul care poate indica dacă sensul substantivului corespunde unui substantiv definit (articulat), indefinit (articulat nehotărât) sau nearticulat, singurul care serveşte la diferenţierea valorilor, la cristalizarea sensului, este contextul.

Cu toate că *ille* şi *ipse* erau două unităţi ce şi-au pierdut caracterul deictic din cauza uzului frecvent, în aproape toată Romania, astăzi, se întrebuinţează un articol derivat din *ille*. Doar în limba sardă, în dialectele sicilian şi gascon, precum şi o fâşie de coastă a limbii catalane (insula Mallorca) se menţine articolul care provine din *ipse* (pentru sardă: cu formă veche *issu*, *-a*, *-os*, *-as* > *su*, *sa*, pl. *sos*, *sas*[16]; pentru catalană: *es*, *sa*, *sos*, *ses*[17]). Este posibil ca zona geografică de răspândire a lui *ipse* să fi fost mult mai mare, însă, astăzi, utilizarea acestuia se limitează doar la zonele citate mai sus. În loc de *hic*, *iste*, *ille* limbile romanice au stabilit o gradaţie cu *iste* ca termen prim, *ipse* ca secund (pronume de identitate latin, pe care limbile romanice l-au păstrat ca simplu

[15]Cf. Iuliu Valaori (1924: 287-288).
[16]Cf. Carlo Tagliavini (1977: 314).
[17]Cf. Carlo Tagliavini (1977: 352).

© Romania Minor
http://www.romaniaminor.net/ianua/

BDD-A5229 © 2004-2005 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:09 UTC)

demonstrativ) şi *ille* pe poziţia trei. *Ille* este singurul care funcţionează atât ca pronume, cât şi ca articol. *Hic* s-a pierdut. *Ipse* şi-a păstrat semnificatul clasic doar în limba spaniolă veche (sec. XI-XIII)[18].

În limba latină, *ille* era folosit în opoziţie cu *hic*, dar avea şi alte întrebuinţări, fiind încă demonstrativ. Astfel, se folosea împreună cu un substantiv ce avea ca referinţă o persoană sau un obiect; însă, aceasta, deşi nu aparţinea situaţiei şi contextului vorbirii, se presupunea a fi cunoscută de el; de asemenea, prin prezenţa lui *ille* se putea face trimitere la persoane absente, dar menţionate lingvistic (uzul anaforic), sau la persoane absente şi nemenţionate (valoare cataforică).

Prin urmare, în latina târzie *ille* apare cu două întrebuinţări: una ca pronume şi cealaltă ca articol. Aşadar, *ille* nu dobândeşte valori noi, nu îndeplineşte alte funcţiuni diferite faţă de cele pe care le îndeplinea în latină, ci doar îşi reduce funcţia: ≪în realitate, *ille* nu a primit valori "noi", nu a trecut la dobândirea "altor funcţii", diferite de cele pe care le dobândise în latină, ci doar a suferit o mai mare sau mai mică reducere funcţională, deşi, în ambele situaţii, în acelaşi sens≫[19]. Prin urmare, *ille* (în poziţie ≪adjectivală≫) pierde valorile de localizator şi individualizator, funcţionând pur şi simplu ca un actualizator (şi deci singularizator), în timp ce, ca nucleu sau în poziţie ≪pronominală≫, acesta comunică caracterul individualizator unei persoane sau unui obiect cunoscut (deja menţionate), dar, în această situaţie, el pierde funcţia de localizare proprie demonstrativelor.

După Coseriu[20], acest fapt se întâmplă pentru că *ille* apare în mesaje unde prezenţa sa este ≪superfluă şi inoperantă≫, deoarece se ştie că referenţii sunt identificaţi numai în situaţii sau în contexte: ≪Şi, fără îndoială, o anume reducere funcţională poate avea loc, la început, numai în cadre care (pentru prezenţa reală sau contextuală a obiectelor) au superfluă şi inoperantă o parte din funcţionarea deicticelor. Când S. Augustín spune "ubi veniemus ad *illam* aeternitatem", el se referă la "*acea* eternitate", dar la o eternitate care este prezentă în discurs şi care nu necesită să fie "localizată", pentru care deicticul poate fi înţeles ca simplu actualizator ('eternitatea')≫.

În limba română, articolul definit, derivat din demonstrativul latin *ille*, are următoarele forme:

[18]Cf. R. Menéndez Pidal (1973: 259).

[19]Cf. E. Coseriu (1962: 304): ≪en realidad, *ille* no ha adquirido valores "nuevos", no ha pasado a desempeñar "otras funciones", diversas de las que ya desempeñaba en latín, sino que sólo ha sufrido una mayor o menor reducción funcional, aunque, en ambos casos, en el mismo sentido.≫

[20]E. Coseriu (1962: 304): ≪Y, sin duda, tal reducción funcional sólo puede haber ocurrido, inicialmente, en entornos que (por la presencia real o contextual de los objetos) hacían superflua e inoperante una parte de la funcionalidad de los déicticos. Cuando S. Agustín dice "ubi veniemus ad E. *illam* aeternitatem" se refiere, quizá, a "*aquella* eternidad", pero la eternidad se halla presente en el discurso y no necesita ser "localizada", por lo qual el déictico puede entenderse como simple actualizador ('la eternidad')≫.

BDD-A5229 © 2004-2005 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:09 UTC)

	MASCULIN		FEMININ	
	singular	plural	singular	plural
N.Ac.	lat. ILLUM > rom. *lu* > *l*	lat. ILLI > *l'i* > *i*	lat. ILLA > rom. *euă* > *eau* > *a*	lat. ILLAE > rom. *le*
D.G.	lat. ILLUI > rom. *lui*	lat. ILLORUM > rom. *lor*	lat. ILLAEI > rom. *ei*	lat. ILLORUM > rom. *lor*

Notăm că, pe lângă aceste forme, care toate se manifestă prin aglutinare sau prin alipire la un substantiv, deci *forme enclitice*, mai există *o formă proclitică*, pentru singular, G.D., anume *lui*, care, în general, însoţeşte numele proprii sau substantivele care indică grade de rudenie.

Literatura românească din ultimele decenii, dedicată articolului definit, reţine pentru acesta următoarele valori: morfem cazual, morfem al categoriei gramaticale a determinării, formativ gramatical în structura unor cuvinte[21].

În final, notăm că —dincolo de evoluţia semnificantului *illa*, *ille*— este interesant de urmărit şi de arătat schimbările operate în acest demonstrativ latin, şi anume: aceea de a fi de segment convertit în morfem nominal, fapt ce îl situează şi instituie, din punctul nostru de vedere, drept cea mai importantă marcă a substantivului, respectiv cea de element deictic, ce trimite la o pre-informaţie sau la o post-informaţie (perspectivă pe care o adoptăm în lucrarea de faţă).

1.1.2 Câteva consideraţii asupra articolului indefinit

Dacă în privinţa articolului hotărât am putea afirma că îşi poate găsi corespondenţa în formele greceşti ale articolului: *ó*, *ḗ*, *tó*, nu acelaşi lucru se poate spune despre articolul indefinit sau nehotărât. Nici greaca veche şi nici cea modernă nu au dezvoltat ca limbile germanice şi romanice un articol nehotărât (de ex., germ. *ein*, engl. *one*, fr. *un* etc.). În greacă, cu această valoare indefinită se întrebuinţează *heis* şi *tis*, de ex. gr. mod. *henas anthrōpos = anthrōpos tis*[22]. Mai mult, nu se poate vorbi de existenţa unui articol nehotărât nici în limba latină. În latină, pentru introducerea în comunicare a unui obiect care nu era cunoscut era utilizat lat. *quidam*[23], cu sensul de ≪*un oarecare, cineva*≫. În

[21] Analiza acestor valori va constitui obiectul unei alte lucrări.

[22] Vezi Iuliu VALAORI (1924: 288).

[23] Cf. L. RENZI (1997: 145): ≪Referitor la *unus*, acesta a înlocuit destul de repede pe *quidam* (pe care gramatica tradiţională nu-l consideră articol indefinit, dar pe care în realitate nimic nu ne împiedică să-l considerăm ca atare). Folosirea lui *unus* e puţin mai largă decât aceea a lui *quidam* şi neutralizează acea diferenţă între membrul nou "generic" şi "specific" dintr-o clasă pe care lat. cl. o semnala opunându-se ∅ (zero) lui *quidam*: "homo quidam" (nu unul oarecare, ci un om anume chiar şi neidentificat).≫. (Quanto a *unus*, ha preso già presto il posto di *quidam* (che la tradizione grammaticale non considera un articolo indeterminato, ma che in realtà niente impedisce di considerare tale). Naturalmente l'uso di *unus* è più largo di quello di *quidam*, e neutralizza quella differenza tra membro nuovo "generico" e "specifico" di una classe che il lat. cl. segnalava opponendo ∅ (zero) a *quidam*: "homo quidam" (non uno qualsiasi, ma un uomo specifico anche se non identificato)).

© Romania Minor
http://www.romaniaminor.net/ianua/

BDD-A5229 © 2004-2005 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:09 UTC)

latina vulgară, *quidam* l-a concurat pe *certus* (d.e., *insolentia certorum hominum*, Cicero pro Marcus 16)[24]. Mai târziu, în cele mai multe din textele antice, pe lângă *quidam* se folosea cu acelaşi sens şi numeralul cardinal *unus*[25], care la origine are sensul de ≪*unul singur*≫: de ex., Plaut: *unam vidi mulierem audacissumam, Est huic unus servus violentissimus* (≪are un sclav foarte brutal≫; Truc. 243), Cicero: *Sicut unus pater familias his de rebus loquor* (De Orat. I, 29), Terenţiu: *inter mulieres unam aspicio adulescentulam*, Vulgata: *accessit ad eum una ancilla* (≪s-a apropiat de el o sclavă≫).

Nu poate fi cunoscut cu exactitate momentul în care s-a produs schimbarea semantică a lui *unus*, adică trecerea de la sensul de ≪*unul singur*≫ > ≪*unul oarecare*≫, la funcţia de articol. Cu toate acestea, majoritatea lingviştilor sunt de acord că articolul nehotărât apare în limbile romanice mult mai târziu decât cel definit[26].

Însă, există şi cercetători care afirmă că articolul indefinit apare cu mult înaintea celui definit. Este cazul lui H. Mihăescu[27], care apreciază că evoluţia articolului nehotărât poate fi urmărită încă din secolul al III-lea î.e.n., şi al lui W. v. Wartburg[28], care consideră că folosirea lui *unus* cu valoare de articol nehotărât a devenit aproape generală începând cu secolul al IV-lea. Acesta îşi argumentează ideea pe faptul că *quidam* a dispărut chiar în aceeaşi epocă[29].

În plus, în inscripţiile din provinciile dunărene (anul 551), este atestată întrebuinţarea lui *unus*, *-a*, *-um* ca articol nehotărât[30].

În concluzie, putem afirma că se poate vorbi despre existenţa unui ≪aşazis≫[31] articol nehotărât abia după momentul romanic al gramaticalizării pronumelor *ille* sau *ipse* ca articole hotărâte[32].

[24]Cf. E. Bourciez (1956: 96).

[25]Cf. W. v. Wartburg (1971: 42): ≪Însă, aproximativ, în cele mai vechi texte există pe lângă *quidam* şi cu acelaşi sens numeralul unus, care are o valoare afectivă.≫ (Mais presque dès les plus anciens textes il y a à côté de *quidam* et dans le même sens le nom de nombre *unus*, qui a une valeur affective.); cf. Édouard Bourciez (1956: 100): ≪Pe de altă parte, numeralul *unus* este utilizat timpuriu în latină fără ideea de număr şi cu valoare indefinită de *quidam*.≫ (D'autre part, le numéral *unus* s'est employé de bonne heure en latin sans idée de nombre, et avec la valeur indéfinie de *quidam*.); cf. I. Fischer (1985: 104).

[26]Vezi I. Iordan, Maria Manoliu (1965: 146): ≪Articolul nedefinit s-a ivit încă din latină, dar mai târziu decât articolul definit≫; Vezi L. Renzi (1997: 144): ≪[articolul] nehotărât apare puţin mai târziu, în perioada medievală.≫ ([articulo] indeterminato molto più tardi, nel periodo medievale.).

[27]Vezi H. Mihăescu (1960: 164).

[28]Vezi W. v. Wartburg (1967: 42).

[29]Vezi W. v. Wartburg (1967: 42): ≪Cu secolul al IV-lea, utilizarea lui *unus* ca articol indefinit devine aproape generală. Scriitorii care se apropie de limba vorbită îl utilizează din ce în ce mai mult. Această constatare este în acord cu faptul că *quidam* dispare în aceeaşi epocă.≫ (A partir de 4e s. l'emploi de *unus* comme art. indéf. devient presque général. Les écrivains qui se rapprochent de la langue parlée, l'emploient de plus en plus. Cette constatation est d'accord avec le fait que *quidam* disparaît vers la même époque.).

[30]Vezi Florica Dimitrescu (1978: 239).

[31]Din punctul nostru de vedere, valoarea de articol indefinit acordată unităţii *un* este eronată. Argumentarea acestei păreri va constitui obiectul unei alte lucrări.

[32]Vezi I. Fischer (1985: 104): ≪Numeralul *unus*, *una* au funcţionat în romanica comună cu valoare de articol indefinit: 'un om, o femeie', sp. un hombre, una mujer; it. un uomo, una donna; sard. un ómine, una vémina; fr. un homme, une femme; port. um homem, uma

BDD-A5229 © 2004-2005 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:09 UTC)

Prezentăm, în continuare, tabloul sinoptic al articolului indefinit românesc:

	MASCULIN		FEMININ	
	singular	plural	singular	plural
N.Ac.	lat. UNUM > rom. *un*	lat. NE SCIO > rom. *nişte*	lat. UNAM > rom. *o*	lat. NE SCIO > rom. *nişte*
D.G.	lat. UNIUS > rom. *unui*	lat. UNORUM > rom. *unor*	lat. UNAE > rom. *unei*	lat. UNORUM > rom. *unor*

Precizăm, de asemenea, că, în studiile consacrate articolului indefinit, acesta apare cu trei valori morfologice: numeral cardinal, adjectiv nehotărât şi articol nehotărât.

1.1.3 Concluzii la 1.1.1. şi 1.1.2.

Atât articolul definit, cât şi cel indefinit pot fi analizate dintr-o dublă perspectivă: (a) morfosintactică şi (b) semantico-pragmatică. Prezentul studiu îşi propune să abordeze interpretarea de sub (b). Din această perspectivă, putem afirma că *articolul hotărât* este cel care trimite receptorul la o pre-informaţie, la ceva deja cunoscut, la ceva ce receptorul păstrează în memoria textuală. Cu articolul hotărât, ce funcţionează cu valoare anaforică, cel care receptează enunţul reface parcursul invers în derularea textului, găsind astfel toţi determinanţii pe care memoria textuală îi păstrează, determinanţi care vor concretiza numele.

În schimb, *articolul nehotărât*, ce are o valoare cataforică, pe de o parte, atenţionează receptorul că trebuie să aştepte o informaţie ulterioară şi, în acelaşi timp, creează o aşteptare euristică orientată către contextul care urmează substantivului, în sensul că tot ceea ce e furnizat ulterior ajută la înţelegerea definitivă a semnificaţiei substantivului în conformitate cu sensul textului.

1.2 Argument

Am ales să urmărim valorile referenţiale ale celor două articole, întrucât atât articolul definit cu valoare anaforică, cât şi cel indefinit cu valoare cataforică contribuie, pe de o parte, la determinarea substantivului, iar, pe de altă parte, la determinarea globală a textului.

> Înţelegem *determinarea nominală* aşa cum apare în accepţia lui E. Coseriu (1962: 291-293), anume «ca suma operaţiilor [*actualizare*, *discriminare*, *delimitare*, *identificare* (subl. n.)] care se execută pentru a spune ceva despre ceva prin intermediul semnelor limbii». Articolul hotărât este primul operator ce ajută subiectul vorbitor la înţelegerea (conceptuală) a substantivului în trecerea acestuia de la limbă, *nom en puissance* (substantivul înainte de întrebuinţare, adică imaginea nominală permanentă) la vorbire/discurs, *nom en effet* (adică imagine momentană).

mulher.»

© Romania Minor
http://www.romaniaminor.net/ianua/

BDD-A5229 © 2004-2005 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:09 UTC)

> În acest sens, articolul hotărât este un actualizator nominal. Însă, aici se impune precizarea că cel care actualizează nu e în nici un caz articolul hotărât, ci doar intenţia de a semnifica a vorbitorului; actualizatorul este doar cel care manifestă formal, material actualizarea.
>
> În schimb, articolul nehotărât este un instrument ce apare cu a doua operaţie, adică cu discriminarea, operaţie subdivizată în cantificare, selectare şi situare. La acest palier, articolul nehotărât poate fi în acelaşi timp şi cantificator (ca singularizare: unu) şi particularizator (unii/alţii).

În continuare, vom încerca să ilustrăm cele două valori referenţiale generate de articolul definit şi de cel indefinit, apelând la un text din secolul al XVI-lea, anume **Scrisoarea lui Neacşu (1521)**.

2. Este bine ştiut că acest text reprezintă actul de naştere a limbii române scrise. Datată 1521, scrisoarea este adresată lui Hans Benkner, primarul Braşovului. Scrisă într-o limbă română clară şi cursivă, din conţinutul scrisorii aflăm că boierul Neacşu din Câmpulung îl avertizează pe primarul Braşovului de eventualitatea unui atac al turcilor asupra Transilvaniei.

> *Mudromu i plemenitomu i cistitomu i b<o>gom darovannomu župan*
> Hanăş Begner *ot* Braşov *mnog<o> zdravie ot* Neacşul *ot Dlugopole.*
>
> *I pak* dau ştire domnietale *za* lucrul turcilor, cum am auzit eu că împăratul au eşit den Sofiia, şi aimintrea nu e, şi se-au dus în sus pre Dunăre. *I pak* să ştii domniiata că au venit un om de la Nicopoe de mie me-au spus că au văzut cu ochii loi că au trecut ceale corabii ce ştii şi domniiata pre Dunăre în sus. *I pak* să ştii că bagă den tote oraşele câte 50 de omin să fie în ajutor în corabii. *I pak* să ştii cumu se-au prins neşte meşter den Ţ<a>rigrad cum vor treace acele corabii la locul cela strimtul ce ştii şi domniiata. *I pak* spui domietale de lucrul lu Mahamet beg cum am auzit de boiari ce sânt megiiaş şi de genere-miu Negre cumu i-au dat împăratul slobozie lu Mahamet beg pre io-i va fi voia pren Ţeara rumânească iară el să treacă. *I pak* să ştii domniiata că are frică mare şi Băsărab de acel lotru de Mahamet beg, mai vârtos de domniele vostre. *I pak* spui domnietale ca mai marele miu de ce am înţeles şi eu. Eu spui domnietale, iară domniiata eşti înţelept şi aceste cuvinte să ţii domniiata la tine, să nu ştie umin mulţi, şi domniele voastre să vă păziţi cum ştiţi mai bine.
>
> *I b<og>i te veselit*, amin.
> (**Scrisoarea lui Neacşu (1521)**, text reprodus după J. Byck, *Texte româneşti vechi*, Bucureşti, 1930, p. 5.)

Exceptând preambulul în slavoneşte, care în traducere sună astfel: «înţeleptului şi de neam [mare] şi cinstitului şi de Dumnezeu dăruitului jupân Hans Benkner din Braşov, multă sănătate de la Neacşu din Câmpulung», textul [ne] surprinde prin apariţia, la chiar începutul scrisorii, a articolului hotărât *-l*, aglutinat substantivului *lucru*, înaintea unor elemente necunoscute.

BDD-A5229 © 2004-2005 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:09 UTC)

Care poate fi explicaţia acestei utilizări, dacă ţinem cont de faptul că articolul definit trimite la o informaţie cunoscută?

În primul rând, articolul hotărât îşi pierde aici valoarea anaforică şi se comportă ca un cataforic, adică declanşează o stare de aşteptare ce va fi saturată atât de determinantul substantival *turcilor* ce însoţeşte substantivul, cât şi de întreaga construcţie explicativă ce urmează: «că împăratul au eşit den Sofiia şi [...] se-au dus în sus pre Dunăre».

În al doilea rând, putem explica această situaţie de utilizare prin faptul că acest text aparţine sau ilustrează specia epistolară (situaţie ce poate fi ilustrată de altfel şi de fabulă), spre deosebire de specia basmului, unde textul narativ debutează în general întotdeauna cu un articol nehotărât: «A fost odată *un împărat care avea un fiu*. Şi împăratul nostru...»

În al treilea rând, dacă am apela la o interpretare sintactică, explicaţia ar putea fi următoarea: atunci când substantivul regent este precedat de prepoziţia «*despre*» şi însoţit de un determinant (substantival, în cazul nostru), întotdeauna substantivul determinat este articulat definit.

Substantivul *împărat*, cu toate că nu se precizează în text care anume, apare articulat hotărât, pentru că atât cel care emite (Neacşu), cât şi cel care primeşte (Hans Benkner) cunosc şi recunosc persoana împăratului în contextul istoric particular dat, nemaifiind necesară o altă identificare [textuală]. În ce ne priveşte pe noi cei de azi, pentru a şti exact, corect despre ce *împărat* e vorba, suntem obligaţi să ne raportăm la contextul cultural (-istoric) şi astfel identificăm în persoana împăratului pe Soliman Magnificul, care în luna februarie a anului 1521 a declanşat o campanie împotriva Belgradului pe Dunăre.

Din punct de vedere sintactic, notăm că în topică Subiect + Predicat, substantivul, neînsoţit de determinanţi, ce ocupă poziţia de Subiect apare întotdeauna articulat.

Articolul cataforic *un* de pe lângă substantivul *om* ne informează, pe de o parte, că, în semnificaţia textuală, acest substantiv este cunoscut doar parţial şi, pe de altă parte, că *un* are rolul de a atenţiona receptorul (şi intra -, şi transtextual) că urmează o informaţie nouă, obligându-l şi obligându-ne în acest fel să ne concentrăm atenţia asupra determinanţilor ce vor urma substantivului pentru a-l înţelege. În textul nostru este vorba de focalizarea atenţiei atât asupra substantivului identificator (propriu) «de la Nicopole» (care restrânge sfera), cât şi asupra întregii construcţii frazale ce urmează: «de mie me-au spus că au văzut cu ochii loi că au trecut ceale corabii ce ştii şi domniiata pre Dunăre în sus». Putem înţelege până aici că orăşeanul Neacşu din Câmpulung are legături comerciale private cu acest om de la Nicopole, «mie me-au spus» şi nu altcuiva, altfel nu vedem finalitatea deplasării acestuia de la Nicopole la Câmpulung.

Utilizarea substantivului *ochi* articulat hotărât în sintagma «au văzut cu ochii loi» are următoarea explicaţie: prepoziţia *cu* cere articularea substantivului atunci când acesta denumeşte obiecte unice ca referinţă (de ex., *cu mama*, *cu sora*, *cu luna*, *cu stelele*, *cu mâna* etc.). În plus, folosirea articolului este datorată şi prezenţei unui atribut determinativ. Din punct de vedere semantic, această sintagmă întregeşte fraza, accentuând asupra credibilităţii informaţiei transmise.

© Romania Minor
http://www.romaniaminor.net/ianua/

BDD-A5229 © 2004-2005 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:09 UTC)

Articolul hotărât *-le* aglutinat substantivului *oraşe* cumulează, din punctul nostru de vedere, atât valoare anaforică, cât şi valoare cataforică. Explicăm valoarea anaforică prin date ce ţin de logica evenimentelor, de contextul empiric (dacă ofensiva turcilor pentru cucerirea Belgradului se face pe linia Dunării, cu ajutorul corăbiilor, atunci putem presupune că pe această linie sau de-a lungul Dunării existau oraşe, puncte în care cei ce călătoreau pe ape puteau ancora pentru a-şi face provizii).

Valoarea cataforică poate fi explicată prin aceea că articolul hotărât trimite la o informaţie ulterioară ce va completa şi va ajuta la înţelegerea substantivului: ≪bagă ... câte 50 de omin să fie în ajutor în corabii≫ (adică selectarea de personal de serviciu în corăbii).

Din punct de vedere sintactic, articularea substantivului precedat sau nu de prepoziţie cu articol definit se datorează determinantului adjectival *tot*, despre care se ştie că impune întotdeauna prezenţa unui substantiv articulat.

Articolul cataforic *neşte* ce însoţeşte substantivul *meşter*, trimite la o aşteptare textuală ce urmează să fie rezolvată de prezenţa determinanţilor, anume substantivul identificator ≪din Ţarigrad≫ (nu de altundeva) şi ceea ce urmează: ≪se-au prins ... cum vor treace acele corabii la locul cela strimtul...≫ De fapt, prin această frază Neacşu vrea doar să sublinieze descoperirea inteligentă a acelor meşteri care au înţeles cum trebuie să fie strecurate corăbiile ≪prin acel loc strâmt≫ pentru a ajunge la Belgrad.

Folosirea articolului hotărât în sintagma ≪*la locul cela strimtul*≫, atât cu substantivul, cât şi cu adjectivul, nu trimite la o informaţie cunoscută sau reţinută în memoria textuală, ci la ceva cunoscut doar de către cei doi vorbitori prin contextul istoric şi pe care noi îl identificăm prin apelul la contextul cultural şi empiric (astfel ≪locul cela strimtul≫ reprezintă ceea ce noi cunoaştem azi sub denumirea Porţile de Fier ale Dunării).

Explicăm utilizarea articolului definit aşa: dacă substantivul regent (+prepoziţie) este însoţit de un determinant adjectival, atunci substantivul regent se articulează hotărât. În ce priveşte articularea adjectivului, aici articolul hotărât are doar o denotaţie individuală în contextul istoric particular dat (e locul cela strimtul şi nu altul).

Articolul hotărât *-l* aglutinat substantivului *lucru* are aici o valoare cataforică, creând o aşteptare ce va fi rezolvată, pe de o parte, prin substantivul propriu ≪lu Mahamet beg≫ care delimitează sfera (aflăm de data aceasta informaţii despre faptele guvernatorului Mohamet) şi prin construcţia explicativă ce restrânge sfera, identificând natura faptelor: ≪au dat împăratul slobozie lu Mahamet beg pre io-i va fi voia pren Ţeara rumânească, iară el să treacă≫.

Articolul hotărât *-l*, ce însoţeşte substantivul *împărat*, are aici valoarea sa proprie, cea anaforică, trimiţând în derularea textului înapoi, reactualizând determinanţii pe care memoria textuală îi păstrează.

Articolul hotărât *-le*, aglutinat locuţiunii adjectivale [din punct de vedere sintactic], pe de o parte, substantivează locuţiunea, o transformă în substantiv având sensul de ≪stăpân≫ şi, pe de altă parte, trimite la o preinformaţie pe care am reţinut-o din chiar preambulul scrisorii, anume statutul social, superioritatea ierarhică a lui Hans Benkner.

BDD-A5229 © 2004-2005 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:09 UTC)

3. În concluzie, afirmăm că opoziţia articol definit / articol indefinit nu îşi găseşte întotdeauna corespondenţa în articol cu valoare anaforică / articol cu valoare cataforică, una sau alta din cele două utilizări fiind generată, în primul rând, de intenţia emiţătorului, în al doilea rând, de locul pe care îl ocupă substantivul în enunţ şi, în al treilea rând, de natura elementelor ce însoţesc substantivul.

© Romania Minor
http://www.romaniaminor.net/ianua/

BDD-A5229 © 2004-2005 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:09 UTC)

Bibliografie

[1] Benveniste, É. (1966): *Problèmes de linguistique générale*. Tome i. Paris: Gallimard.

[2] — (1974): *Problèmes de linguistique générale*. Tome ii. Paris: Gallimard.

[3] Bourciez, É. (1956): *Éléments de Linguistique Romane*. Paris: Librairie Klincksieck.

[4] Coseriu, Eugenio (1962): «Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar». În: *Teoría del lenguaje y lingüística general*. Madrid: Gredos, pp. 282-323.

[5] Culioli, Antoine (1990): *Pour une linguistique de l'énonciation. Opérations et représentations*. Tome ii. Paris: Ophrys.

[6] Dimitrescu, Florica [coord.] (1978): *Istoria limbii române*.

[7] Fischer, I. (1985): *Latina dunăreană*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

[8] Iordan, I.; Manoliu, Maria (1965): *Introducere în lingvistica romanică*. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică.

[9] Kerbrat-Orecchioni, Catherine (2002): *L'Énonciation. De la subjectivité dans le langage*. 4e édition. Paris: Armand Colin.

[10] Kleiber, G. (1994): *Anaphores et pronoms*. Louvain: Duculot.

[11] Maingueneau, D. (1981): *Approche de l'énonociation en linguistique française*. Paris: Hachette.

[12] — (1996): *Les termes clés de l'analyse du discourse*. [Paris]: Seuil.

[13] Menéndez Pidal, Ramón (1973): *Manual de gramática histórica española*. Madrid: Gredos.

[14] Meyer-Lübke, W. (1895): *Grammaire des Langues Romanes*. Tom deuxième: *Morphologie*. Paris: H. Welter Éditeur.

[15] Mihăescu, H. (1960): *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman*. Bucureşti.

[16] Renzi, Lorenzo [con la collaborazione di Giampaolo Salvi] (1997): *Nuova introduzione alla filologia romanza*. Bologna: Il Mulino.

[17] Riegel, Martin; Pellat, Jean-Christophe; Rioul, Rene (1994): *Grammaire methodique du français*. Paris: PUF.

[18] Tagliavini, Carlo (1977): *Originile limbilor neolatine*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

BDD-A5229 © 2004-2005 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:09 UTC)

[19] Taraba, J. (1991): «La fonction distinctive des mots-outils dans les locutions idiomatiques françaises». *Philologica-Studia romanistica: Zborník filozofickej fakulty Uk* 40: 125-149. [Bratislava: SPN]

[20] Taraba, J.; Levická, J. (2005): «Approche contextuelle du vocabulaire économique français-slovaque». *Philologica-Studia romanistica: Zborník filozofickej fakulty Uk* 49: 81-91.

[21] Valaori, Iuliu (1924): *Elemente de linguistică indo-europeană*. Bucureşti: Cartea Românească.

[22] Wartburg, W. von (1971): *Évolution et structure de la langue française*. 10e édition. Berne: Editions A. Francke.

[23] Weinrich, Harald (1997): *Grammaire textuelle du français*. Paris: Alliance Française; Didier-Hatier.

© Romania Minor
http://www.romaniaminor.net/ianua/

BDD-A5229 © 2004-2005 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:09 UTC)